

ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΟΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΛΣΤ'

ΙΟΥΛΙΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1965

ΤΕΥΧΟΣ Γ'

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑΣ (ΙΒΗΡΙΑΣ) ΚΑΙ ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΑΥΤΗΣ

Υ Π Ο

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΑΡΔΕΩΝ ΜΑΞΙΜΟΥ

Α'. Ἡ ἐμφάνισις καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ.

Ἡ ἐμφάνισις καὶ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἀποτελεῖ ἱστορικὸν πρόβλημα ἀρκούντως σκοτεινὸν καὶ περιπεπλεγμένον. Ἐλλείπει ἐξηκριβωμένων μαρτυριῶν οἱ ἐρευνηταὶ τοῦ προβλήματος περιορίζονται ἀπλῶς εἰς ὑποθέσεις, αἵτινες πάντως, δὲν ἐξέρχονται τῶν πλαισίων τοῦ πιθανοῦ. Καὶ εἶναι μὲν δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς λίαν ἐνωρὶς διεδόθη σποραδικῶς ἐν Γεωργίᾳ, ἀποκλείεται ὅμως ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὁ ἐκχριστιανισμὸς τοῦ συνόλου τῶν λαϊκῶν μαζῶν αὐτῆς, κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας, ἐν τῷ κεντρικῷ καὶ ἀνατολικῷ τού-λάχιστον τμήματι τῆς χώρας ταύτης. Αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν καὶ διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ διηγήσεις τῶν Γεωργιανῶν Χρονικῶν, ἅτινα ἀποτελοῦν συμπύλημα ἀρκούντως μὲν ἀρχαίων παραδόσεων, καταρτισθὲν ὅμως, μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶ-νος, ἔχουν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὡς ἀκολούθως.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβοχοδονόσορος καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, ἱκανὸς ἀριθμὸς Ἰουδαίων ἐγκατεστάθη ἐν Γεωργίᾳ καὶ κυρίως ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτῆς Μισχέτη (Mtzecheta). Ὁ Ἀρχιερεὺς Ἄννας ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ ἐν Καυκάσῳ εἰδικὸν ἀπεσταλμένον καλῶν αὐτοὺς ὅπως ἔλθωσιν εἰς τὴν Ἀγίαν Πόλιν καὶ ἀποφανθῶσιν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις ἰσχυρίζετο ὅτι ἦτο ὁ Μεσσίας. Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Γεωργίας ἀπέστειλαν δύο ἐξ αὐτῶν, τὸν Ἐλιόζ ἐκ Μισχέτης καὶ τὸν Λογγῖνον ἐκ Κουρσάν, οἵτινες καὶ ἀφίκοντο εἰς Ἱερουσαλήμ ὀλίγον μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Σωτῆρος καὶ ἀκριβῶς τὴν ὥραν τῆς Σταυρώσεως, καθ' ὃν χρόνον οἱ παραστάντες κατὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ ἀσεβεῖς Ἰουδαῖοι διεμερίζοντο τὰ ἱμάτια Αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν Αὐτοῦ ἔβαλλον κλῆρον, ὅτε καὶ ὁ χιτῶν τοῦ Ἰησοῦ ἔλαχεν, κατὰ θεῖαν πρόνοιαν, ἐπὶ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Γεωργίας. Οἱ Γεωργιανοὶ ἀπεσταλμένοι Ἐλιόζ καὶ Λογγῖνος ἐπανακάμφαντες εἰς τὴν χώραν αὐτῶν συναπεκόμισαν καὶ τὸν ὃν ἔλαχεν ἐπ' αὐτοὺς χιτῶνα τοῦ Ἰησοῦ,

ὅστις καὶ ἐφυλάττετο ἐν Γεωργίᾳ μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου αἰῶνος.¹

Τόσον ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν, αἵτινες ἐπενοήθησαν προφανῶς πρὸς ἐξωραϊσμὸν τῆς ὡς ἄνω διηγήσεως, ὅσον καὶ ἰδιά ἐπὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς, ἤτοι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιερέως Ἄννα προσκλήσεως εἰς Ἱεροσόλυμα τῶν δύο ἐκ Καυκάσου ὁμοθρήσκων αὐτοῦ, διατυποῦνται σοβαρώταται ἐπιφυλάξεις, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς ἱστορίας οὐδὲν περὶ αὐτῆς εἶναι γνωστόν, ἐνῶ παρατηρεῖται ἀφ' ἑτέρου ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ ἦσαν ὑπεραρκετοί, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προβῶσιν εἰς τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἄνευ τῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ βοηθείας καὶ συμπαραστάσεως τῶν ὁμοθρήσκων αὐτῶν. "Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ σχετικὸν πρὸς τὸν διαμερισμὸν τῶν ἱματίων τοῦ Ἰησοῦ μέρος τῆς διηγήσεως τῶν Γεωργιανῶν Χρονικῶν, παρατηρεῖται ὅτι τοῦτο εἶναι τελείως πεπλανημένον, ἐφ' ὅσον εὐρίσκεται καθ' ὁλοκληρίαν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κείμενα τῶν Εὐαγγελίων, καθ' ἃ οὐχὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται ἔβαλον κλῆρον ἐπὶ τῶν ἱματισμῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ἱστορικοί τινες, ἐπὶ τῶν προφανεῖ σκοπῶ ὅπως συμβιβάσωσι καὶ ἐναρμονίσωσι, πάσῃ θυσίᾳ, τὴν λαϊκὴν γεωργιανὴν παράδοσιν πρὸς τὴν ἱστορίαν, ὑποστηρίζουσι τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ ἐφ' ὃν ἔλαχεν ὁ κλῆρος στρατιώτης ἦτο γεωργιανός, ἄποψιν, βεβαίως, τελείως ἐξεζητημένην².

"Ὅσον καὶ ἂν ἡ ὡς ἄνω παράδοσις εὐρίσκεται πέραν τῶν ὁρίων τοῦ πιθανοῦ, οὐχ ἤττον ὅμως αὕτη ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένη καὶ καθ' ὁλοκληρίαν παραδεδεγμένη ἐν Γεωργίᾳ ἀπὸ ἀπωτάτης ἤδη ἀρχαιότητος. Ὁ ἱερὸς χιτῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐτιμᾶτο ἰδιαζόντως πάντοτε ἐν Γεωργίᾳ, καθιερωθείσης μάλιστα καὶ ἐπὶ τούτῳ ἑορτῆς, ἣτις προσλαβοῦσα τρόπον τινὰ χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἑορτῆς, ἑορτάζεται τὴν 1ην Ὀκτωβρίου. Οἱ Πατέρες τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρουν πλῆθος θαυμάτων, γενομένων τῇ ἐπενεργείᾳ τοῦ ἱεροῦ χιτῶνος, ὅστις κατέλαβεν ἰδιάζουσαν, διὰ τοῦτο, θέσιν καὶ εἰς τὰ ἐμβλήματα τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας³.

Παράλληλος καὶ ἐξ Ἰσου ἰσχυρὰ καὶ σεβασμία πρὸς τὴν ὡς ἄνω, ὑπάρχει παρὰ τοῖς γεωργιανοῖς καὶ ἑτέρα παράδοσις καθ' ἣν ὁ Ἀπόστολος Ἄνδρέας φέρεται συμβαλὼν ἰδιαζόντως εἰς τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῆς χώρας. Εἰς τὰ Γεωργιανὰ Χρονικὰ ἀναφέρονται πλεῖστοι ὅσοι διηγήσεις, αἵτινες ὅμως φέρουν τὸν αὐτὸν πρὸς τὰς περὶ ἁγίου χιτῶνος τοιαύτας μυθώδη χαρακτῆρα.

Κατὰ τὰς διηγήσεις ταύτας τῶν Γεωργιανῶν Χρονικῶν εἰς τὴν Πανα-

1. M. Brosset, Histoire de la Georgie, Petersbourg, t. I, p. 53. M. Tamarati, L' Eglise Georgienne, Rome, 1910, p. 114.

2. R. Janin, ἄρθρον Georgie ἐν Dictionnaire de Theologie Catholique t. VI, Col. 1244.

3. M. Tamarati, L' Eglise Georgienne p. 116.

γίαν Παρθένον ἔλαχεν ἡ Γεωργία, κατὰ τὸν διαμελισμὸν τοῦ κόσμου μεταξὺ τῶν Ἀποστόλων. Πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ταύτης, ἡ Παναγία ἐξέλεξε, κατὰ θείαν ἀποκάλυψιν τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς, τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν τὸν Πρωτόκλητον, ὅστις καὶ ἤρξατο μετὰ ζήλου τοῦ ἱεραποστολικοῦ αὐτοῦ ἔργου, ἐμπνεόμενος ἐκάστοτε ἐκ τῆς θεωρίας θαυματουργοῦ εἰκόνας τῆς Παναγίας, εἰκονίζουσης τὸ πρόσωπον Αὐτῆς καὶ δωρηθείσης αὐτῷ ὑπ' Αὐτῆς κατὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς Ἱεραποστολικῆς αὐτοῦ δράσεως. Μετὰ τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν ὀλοκλήρου τοῦ Γεωργιανοῦ λαοῦ διὰ τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, οὗτος ἐμελλεν ἵνα μεταβῇ εἰς ἄλλας χώρας πρὸς διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου¹.

Σχολιάζων τὰς διηγήσεις ταύτας τῶν Γεωργιανῶν Χρονικῶν ὁ γεωργιανὸς καθηγητῆς Μ. Gianokhon εἰς τὸ γεωργιανὸν περιοδικὸν ὑπὸ τὸν τίτλον Moambe (Τιφλίς 1900, τεῦχος 6, σελ. 35-50) παρατηρεῖ ὅτι οὐδεμία γίνεται μνεία περὶ τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως ἐν Γεωργίᾳ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, οὔτε ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἱστορίᾳ, τοῦ Ρουφίνου, μνημονεύοντος τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν τῶν κατοίκων τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τῆς Ἁγίας Νίνας, κατὰ τὸν 4 αἰῶνα, οὔτε ἐν τῷ συγγραφέντι κατὰ τὸν 6 αἰῶνα βίῳ Πέτρου τοῦ Ἰβηρος, οὔτε ἐν τῷ περὶ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Γεωργίας Χρονικῷ, συγγραφέντι περὶ τὸν 7 ἢ 8 αἰῶνα, οὔτε τέλος ἐν τῇ συγγραφείσῃ περὶ τὸν 8 ἢ 9 αἰῶνα Ἀποκρύφῳ εἰσαγωγῇ εἰς τὸν βίον τῆς Ἁγίας Νίνας².

Ὁ Ρωμαιοκαθολικὸς γεωργιανὸς συγγραφεὺς Μ. Tamarati ἀνασκευάζων τὰς παρατηρήσεις ταύτας τοῦ καθηγητοῦ Μ. Gianakhon ἀντιπαρατηρεῖ τὰ ἀκόλουθα:

α) Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ρουφῖνος ἐν τῇ σχετικῇ περὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Γεωργίας ἀφηγήσει αὐτοῦ οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ Ρουφίνου πρόκειται περὶ τῆς γενικῆς, τῆς ὀριστικῆς, τῆς ἐπισήμου, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιστροφῆς εἰς Χριστὸν τῆς Γεωργίας, διότι ὁ πρίγκηψ Βακοῦρ ἀφηγεῖται εἰς τὸν Ρουφῖνον ἀπλῶς καὶ μόνον τὴν ὑπὸ τῆς Ἁγίας Νίνας γενομένην εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν τοῦ πάπου καὶ τῶν συμπατριωτῶν αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν σχετικὸν ἀναφέρει περὶ τῆς κρατούσης ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ καταστάσεως τόσον πρὸ ὅσον καὶ μετὰ τὴν ἀφιξίν καὶ ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν τῆς Ἁγίας Νίνας ἐν Γεωργίᾳ. Ἄλλωστε οὐδεὶς δύναται νὰ δὴσχυρισθῇ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἐξεχριστιάνισεν ὀλοκλήρου τὸ Γεωργιανὸν Ἔθνος μετὰ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ. Ἐπομένως ἡ βραχεῖα ἀφήγησις τοῦ Γεωργιανοῦ πρίγκηπος Βακοῦρ πρὸς τὸν Ρουφῖνον, εἰς ὀρισμένον σκοπὸν ἀποβλέπουσα, δὲν δύναται νὰ ἔχη, κατ' ἀνάγκην σχέσιν καὶ πρὸς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Ἀν-

1. M. Brosset, Histoire de la Georgie, t. I, p. 55-61.

2. M. Tamarati, L' Eglise Georgienne p. 125.

δρέου, οὔτε πάλιν ἡ ἔλλειψις μνείας τούτου ἐν τῇ σχετικῇ ἀφηγήσει τοῦ Ρουφίνου, ἐπιβάλλει τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ.

β) Ἐπίσης ὅσα σχετικῶς ἀναγράφονται ἐν τῷ ἀποκρύφῳ ἄλλωστε βίῳ Πέτρου τοῦ Ἰβηρος δὲν ἔχουν, κατ' ἀνάγκην σχέσιν πρὸς τὴν ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου. Ὁμιλοῦν ἀπλῶς περὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Γεωργίας. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ Ρουφίνου, πρόκειται, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, περὶ τῆς γενικῆς καὶ ὀριστικῆς ἐπιστροφῆς εἰς Χριστὸν τῆς Γεωργίας, τοῦθ' ὅπερ καὶ δὲν συνεπάγεται ἀπαραιτήτως τὴν ἄρνησιν τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου.

γ) Τὸ ἰσχυρότερον αὐτοῦ ἐπιχείρημα ἀντλεῖ ὁ καθηγητὴς Μ. Γιαννακὸν ἐκ τοῦ φέροντος τὸν τίτλον «Ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γεωργίας» γεωργιανοῦ Χρονικοῦ. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο, ἀνακαλυφθὲν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καὶ ἐκ 14 μόνον συγκείμενον σελίδων ἀποτελεῖ χρονικόν, ὅπερ ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Μεγ. Ἀλεξάνδρου καὶ φθάνει μέχρι τοῦ ΙΧ αἰῶνος. Ἐλλείπει ἐξ αὐτοῦ μία σελίς, ἐν ἣ ἀκριβῶς θὰ ἔδει, ἐὰν κρίνη τις ἐκ τῶν συμφραζομένων, νὰ περιλαμβάνωνται λεπτομέρειαι περὶ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς Χριστὸν τῶν κατοίκων τῆς χώρας καὶ περὶ τοῦ ἀγίου χιτῶνος τοῦ Ἰησοῦ. Ἀποκλείεται ἄραγε ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἴσως εἰς τὴν ἐλλείπουσαν ἐκ τοῦ χειρογράφου σελίδα ταύτην ὑπῆρχον ἐπίσης καὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου; Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔτι δεχθῶμεν ὅτι ὄντως ἐν τῇ σελίδι ταύτῃ οὐδὲν ἀναφέρεται περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου, πρέπει ἄραγε νὰ συμπεράνωμεν, κατ' ἀνάγκην, ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἱεραποστολικὸν ἔργον τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου ἐν Γεωργίᾳ ἀποτελεῖ μῦθος; Καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ἐπαναλαμβάνομεν, πρόκειται καὶ πάλιν περὶ τῆς γενικῆς καὶ ὀριστικῆς ἐπιστροφῆς εἰς Χριστὸν ὑπὸ τῆς Ἁγίας Νίνας σύμπαντος τοῦ γεωργιανοῦ ἔθνους καὶ οὐχὶ περὶ ὅσων συνετελέσθησαν πρὸ αὐτῆς εἰς τὸν τομέα τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος. Παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι ἐν τῇ βραχείᾳ ταύτῃ διηγῆσει ὁ λόγος περὶ Χριστιανισμοῦ ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐπιστροφῆς εἰς Χριστὸν καὶ τοῦ βαπτίσματος τοῦ Μεγ. Κωνσταντίνου, ἄνευ οὐδεμιᾶς μνείας τόσοσιν περὶ τῆς ἐλεύσεως εἰς τὸν κόσμον καὶ τῶν Παθῶν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ὅσον καὶ περὶ τοῦ κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων. Οὐδεμιᾶς ἀπορίας ἀξία, κατὰ ταῦτα, καὶ ἡ παρατηρουμένη — ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι παρατηρεῖται — ἐν τῷ Χρονικῷ τούτῳ σιωπῇ περὶ τοῦ κηρύγματος τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου¹.

~~Κατόπιν τῶν ὡς ἄνω λεχθέντων δυνάμεθα ἄραγε νὰ ἀποκλείσωμεν ἀπολύτως τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας συνέβαλεν ὅπωςδῆποτε διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς τὴν εἰς Χριστὸν ἐπιστροφὴν τῆς Γεωργίας, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστόν, ὅτι οὗτος ἐκῆρυξε τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὴν Σκυθίαν, καθ' ἃ τοῦ-~~

1. Μ. Tamarati, L' Eglise Georgienne, p. 126-129.

λάχιστον ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Ὁριγένης¹, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος², ὁ Λουγδούνου Εὐχέριος³, ὁ Ἅγιος Ἰσίδωρος⁴ καὶ ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος;⁵ Ἐὰν δὲ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συνήθως συγγέουν τοὺς Γεωργιανούς πρὸς τοὺς Σκύθας, τοποθετοῦντες τούτους ἐν τῇ αὐτῇ μετὰ τῶν Σκυθῶν περιοχῇ ἢ τοὺλάχιστον θεωροῦντες αὐτούς ὡς γείτονας πρὸς τοὺς Σκύθας⁶ δὲν ἐνισχύεται ἄραγε ἡ ὑπόθεσις ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας κηρύττων πρὸς τοὺς Σκύθας ἐκήρυξε συγχρόνως καὶ πρὸς τοὺς Γεωργιανούς;

Εἰς περίπτωσιν δὲ πάλιν καθ' ἣν ἤθελεν ὑποτεθῆ ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας μετέβη εἰς Σκυθίαν, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα ποῖον δρομολόγιον ἠκολούθησε κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ; Οὐδεὶς λόγος, ἀσφαλῶς, ὑπάρχει ὅπως ὑποθέσωμεν ὅτι ἠκολούθησε μακρὰν πορείαν διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν προορισμὸν αὐτοῦ. Τὸ φυσικώτερον, μᾶλλον, ἦτο νὰ διασχίσῃ τὸν Καύκασον, ἐφ' ὅσον ὁ δρόμος οὗτος ἦτο ὁ ἀπ' εὐθείας συνδέων τὴν Μ. Ἀσίαν μετὰ τῆς Σκυθίας. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν πιθανότητα ὅτι ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας ἴδρυσε, κατὰ τὴν διάβασιν αὐτοῦ, τῆδε κακείσε, χριστιανικὰς κοινότητας, καὶ δὴ — τὸ καὶ πιθανώτερον — εἰς τὴν Δυτικὴν Γεωργίαν, ἡ ὁποία διετῆρει σχέσεις καὶ ἐπαφὴν πρὸς τὰς γειτονικὰς ἑλληνικὰς πόλεις. Τὴν πιθανότητα ταύτην ἐνισχύουν ἔτι μᾶλλον καὶ αἱ ἀκόλουθοι μαρτυρίαι:

α) Ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος († 780) ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου λέγει τὰ ἐξῆς: «Τοῦ δὲ Ἁγίου Ἐπιφανίου ἐπισκόπου Κύπρου λέγοντος ὡς ἐκ παραδόσεως ἔχειν τὸν μακάριον Ἀπόστολον Ἀνδρέαν διδάξαι Σκύθας, Κοσογδιανούς καὶ Γοροινούς ἐν Σεβαστοπόλει τῇ μεγάλῃ, ὅπου ἔστιν ἡ παρεμβολὴ Ἀψάρου καὶ Ὑσσοῦ λιμὴν καὶ Φάσις ποταμός· ἐνθα οἰκοῦσιν Ἰβηρες καὶ Σοῦσοι καὶ Φοῦστοι (—) καὶ φεύγοντες τὴν κοινωνίαν τῶν εἰκονομάχων⁷.

β) Ὁ Νικήτας ὁ Παφλαγῶν εἰς ἐγκώμιον αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν λέγει: «Σὺ δέ μοι, σεβασμιώτατε Ἀνδρέα, ἀξιόθεον πρᾶγμα, τὸ

1. «Τῶν δὲ ἱερῶν τοῦ Σιωτῆρος ἡμῶν ἀποστόλων τε καὶ μαθητῶν ἐφ' ἅπασαν διασπαρέντων τὴν Οἰκουμένην, Ἐωμᾶς μὲν, ὡς ἡ παράδοσις περιέχει, τὴν Παρθίαν εἰληχεν, Ἀνδρέας δὲ τὴν Σκυθίαν». Ὑπόμνημα εἰς τὴν Γένεσιν, Migne P.G. τόμ. XII, Col. 92.

2. Migne, P.G. tom. XX, col. 214.

3. «Andreas Scythas Praedicatione Mollivit». Migne, P.L. τόμ. I, col. 809.

4. «Andreas ... In sorte praedicationis Scythiam atque Achaiam accepit». P.L. τόμ. LXXXIII, col. 151.

5. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ Ἀνδρέας ... κλήρω καὶ οὗτος τὴν εἰς τὰ ἔθνη ἐστέλλετο. Καπαδοκία μὲν οὖν αὐτῷ καὶ Γαλατία καὶ ἡ τῶν Βιθυνῶν διελάχχανεν. Ἐπὶ γὰρ ἔτε μὴν καὶ τὴν, ἡ τῶν Ἀνθρωποφάγων ὀνόμασται, ἡ τε Σκυθῶν ἐρημία». Migne, P.G. τόμ. CXLV, col. 860.

6. Στράβων, XI, 3.

7. ... καὶ Φοῦστοι καὶ Ἀλανοὶ ταῦτα ἡμᾶς ἐπὶ χειρας ἔχοντες τὰ ὑπομνήματα καὶ φεύγοντες τὴν κοινωνίαν τῶν εἰκονομάχων», Migne P.G. τόμ. CXX, col. 221.

τῆς ἀληθινῆς ἀνδρείας ὑπόδειγμα, ἢ μετὰ τὴν πέτραν πέτρα, ἢ μετὰ Χριστὸν εὐθὺς ἀρραγῆς τῆς Ἐκκλησίας κρηπίς, τὸν βορρᾶν κληρωθεὶς, Ἰ β η ρ α ς καὶ Σαυρομάτας, Ταύρους καὶ Σκύθας καὶ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν, ὅσαι τε πρὸς ἄρκτον, Εὐξείνου τοῦ Πόντου, καὶ ὅσαι πρὸς νότον διάκεινται περυνῶν ἔδραμες ἐν δίψει δοξάζων τὸν Ἰησοῦν»¹.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, κατὰ τοὺς πλείονας καὶ σοβαρωτέρους τῶν ἱστορικῶν, ἢ τιμῆ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τοῦ γεωργιανοῦ ἔθνους ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ ἀνήκει εἰς τὴν Ἀγίαν Νίναν.

Ὁ Ρουφῖνος εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ ἱστορίαν (βιβλ. Α΄ κεφ. 10) λόγον ποιούμενος περὶ τῆς ἐν Γεωργίᾳ ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς Ἀγίας Νίνας ἀναφέρει περίπου τὰ ἑξῆς: Ἡ Ἀγία ἦτο χριστιανὴ αἰχμάλωτος, ἣν οἱ Ἰβηρες παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπιδρομῆς ἐναντίον γειτόνων αὐτῶν, ἐγκατεστημένων πιθανῶς εἰς ἐπαρχίαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἡ Ἀγία Νίνα δὲν ἤργησε νὰ καταπλήξῃ τοὺς ἰθαγενεῖς μετὰ τὴν ὁσιότητα τοῦ βίου αὐτῆς καὶ ἰδίως μετὰ τὴν διὰ τῶν προσευχῶν αὐτῆς, κατὰ τρόπον θαυμαστόν, θεραπείαν παιδίου ἐξ ἀνιάτου νόσου. Πληροφορηθεῖσα τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἡ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν πάσχουσα βασίλισσα τῆς Γεωργίας προσέτρεξεν εἰς τὴν Ἀγίαν Νίναν καὶ διὰ τῶν προσευχῶν τῆς Ἀγίας ἀνέκτησε τὴν ὑγείαν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ καὶ συνετέλεσεν ὅπως ἡ βασίλισσα ἀσπασθῆ εὐθὺς ἀμέσως τὸν Χριστιανισμόν. Μὴ ἀρκεσθεῖσα ὅμως εἰς τοῦτο κατέβαλεν ἕκτοτε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ἀνεζήτησε τὴν εὐκαιρίαν ὅπως κερδίσῃ καὶ τὸν σύζυγον αὐτῆς, βασιλέα τῆς Γεωργίας Μίριαν, εἰς τὴν νέαν πίστιν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπετεύχθη, χάρις εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ βασιλέως, κατὰ θαυμαστόν ἐπίσης τρόπον, ἐκ μεγάλου κινδύνου κατὰ τὴν διάρκειαν βασιλικῆς κυνηγίου. Τῇ αἰτήσῃ τοῦ βασιλέως, ἡ Ἀγία Νίνα ὑπετύπωσε σχέδιον ναοῦ, οὐτινος ἡ ἀνοικοδόμησις ἀνετέθη εἰς τοὺς πλέον ἱκανοὺς ἐργάτας τοῦ βασιλείου. Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἡ Ἀγία Νίνα ἐκήρυττεν ἀδιαλείπτως τὴν νέαν πίστιν, ὅτε καὶ νέον θαῦμα προσέδωκε μεγαλειέραν ὥθησιν καὶ κύρος εἰς τὸ κήρυγμα αὐτῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ ναοῦ, οἱ ἐργάται τοποθετήσαντες εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν τοὺς δύο κίονας, δὲν κατῶρθωσαν, παρὰ τὰς ἀπεγνωσμένας αὐτῶν προσπάθειας, νὰ τοποθετήσῃ τὸν τρίτον κίονα, ἀναγκασθέντες ὅπως ἐγκαταλείψῃ, ἐν ἀπογοητεύσει, τὴν ἐργασίαν αὐτῶν. Τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας καὶ καθ' ὃν χρόνον οἱ πάντες εἶχον ἀποσυρθῆ πρὸς ἀνάπαυσιν, ἡ Ἀγία Νίνα ἀδιαλείπτως προσηύχετο καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐν τῷ ὑπὸ οἰκοδομῆν ναῷ. Τὴν πρωτὴν τῆς ἐπομένης ἡμέρας μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐκκληξίς τοῦ τε βασιλέως καὶ τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ τρίτου κίονος, εὐρεθέντος μὲν ὀρθίου, ἀλλὰ καὶ παραδόξως μὴ στηριζομένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, εἰς κατάστασιν μετέωρον ὀλίγον ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἡ ἐκπληξίς αὐτῶν ἐκορυφώθη,

1. Migne, P.G. τόμ. CV, col. 64.

ὅταν ὑπὸ τὰ ὄμματα αὐτῶν καὶ χάρις εἰς τὴν προσευχὴν τῆς Ἀγίας ὁ κίων ἤρξατο βαθυηδὸν κατερχόμενος καὶ τοποθετούμενος αὐτομάτως εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ. Τὸ θαῦμα τοῦτο ἦτο πολὺ φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν συγκίνησιν τοῦ λαοῦ καὶ νὰ διευκολύνῃ ἀφαντάστως τὴν διάδοσιν τοῦ κηρύγματος τῆς Ἀγίας Νίνας. Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ προέκυψεν ἡ ἀνάγκη ἐξευρέσεως ἱερέων διὰ τὸ βάπτισμα τοῦ λαοῦ καὶ τὴν θρησκευτικὴν αὐτοῦ διαπαιδαγώγησιν. Προτροπῇ τῆς Ἀγίας ὁ βασιλεὺς Μίριαν ἀπέστειλε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρεσβείαν εἰς τὸν Μέγ. Κωνσταντῖνον, ἐξαιτούμενος τὴν ἀποστολὴν μορφωμένου κλήρου διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἔργου τῆς διαδόσεως τῆς νέας πίστεως ἐν Γεωργίᾳ. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔσπευσεν ὅπως ἀνταποκριθῇ ἀμέσως καὶ λίαν εὐχαρίστως εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Μίριαν «ἐφ' ὅσον προσετίθετο οὕτω μία νέα ἐπαρχία»¹. Οὕτως ἔχει ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ γενομένη περὶ τὸ 380 πρὸς τὸν Ρουφῖνον ἀφήγησις τοῦ Βακουρίου (Bacour) «ὃς πρότερον μὲν ἦν βασιλίσκος Ἰβήρων· ὕστερον δὲ Ρωμαίοις προσελθὼν ταξίαρχος τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ στρατιωτικοῦ κατέστη· καὶ μετὰ ταῦτα στρατηλατῶν τὸν κατὰ Μαξίμου τοῦ τυράννου πόλεμον τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνηγωνίσαστο»².

Ἀκολουθοῦντες τὸν Ρουφῖνον, ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ὡς ἄνω διήγησιν αὐτοῦ, καὶ οἱ ἱστορικοὶ Σωκράτης³, Σωζόμενος⁴ καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρου, ὅστις ὁμιλῶν «περὶ τῆς τῶν Ἰβήρων πρὸς τὴν εὐσεβίαν ποδηγίας» δηλοῖ ὅτι τοὺς Ἰβηρας ἐξ ἤ γ η σ ε πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν γυνῆ «δ ο ρ ι ἄ λ ω τ ο ς», ἣτις ἔπεισε τὴν βασίλισσαν καὶ δι' αὐτῆς τὸν βασιλέα τῆς Ἰβηρίας νὰ πιστεύσωσιν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τῆς αἰχμαλώτου καὶ εἰς αὐτὸν νὰ ἀνεγείρωσι ναὸν καὶ ἅπαν εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ τούτου θεραπείαν μεταθεῖναι τὸ ἔθνος. Καὶ ἀνηγέρθη ὁ ναὸς καὶ ὄροφος ἐπετέθη καὶ μόνον τῶν ἱερέων ἐδεῖτο, καὶ ἔπεισεν ἡ θαυμασία γυνὴ τὸν ἡγούμενον τοῦ ἔθνους νὰ ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ρωμαίων πρεσβείαν καὶ νὰ ζητήσωσι νὰ στείλῃ εἰς Ἰβηρίαν διδασκάλους εὐσεβείας καὶ ἦλθον οἱ πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Ρωμαίων, ἦτο δὲ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας, «ὁ τῆς εὐσεβείας θερμότατος ἐραστής»· καὶ εἰσήκουσεν ὁ βασιλεὺς τὴν αἴτησιν καὶ ἐξέπεμψε εἰς Ἰβηρίαν κήρυκα τῷ ἔθνει τῆς θεογνωσίας «ἄνδρα πίστει καὶ συνέσει καὶ βίῳ κοσμούμενον καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἡξιωμένον»⁵.

Ὅσον καὶ ἂν ὠρισμένοι λεπτομέρειαι τῆς περὶ ἧς ἀνωτέρω ὁ λόγος διηγήσεως τοῦ Ρουφίνου φαίνεται ὅτι παρεποιήθησαν διὰ τῆς ἀπὸ στόματος εἰς

1. Migne, P.L. τόμ. XXI, Col. 480-482.

2. Migne, P.G. τόμ. LXVII, col. 133.

3. Migne, P.G. ἡμ. LXVII, col. 129-133.

4. Migne, P.G. τόμ. LXVII, col. 949-953.

5. Migne, P.G. τόμ. LXXXII, col. 972-973.

στόμα παραδόσεως αὐτῆς, οὐχ ἤττον ὅμως, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ Ρουφῖνος ἔγραφεν εἰς ἐποχὴν ἐγγὺς πρὸς τὰ γεγονότα, ὁ πυρὴν τῆς διηγήσεως αὐτοῦ δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς εὐρισκόμενος ἐγγὺς πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα. Εἶναι ἀληθές ὅτι οὐδεμία ἀκριβῆς χρονολογία ἀναφέρεται ἐν προκειμένῳ, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, καὶ τῇ βοήθειά καὶ ἄλλων ἱστορικῶν στοιχείων, ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γεωργίας θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῆ μεταξύ τῶν 320 καὶ 330. "Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸν βίον καὶ τὰς λεπτομερείας τῆς ἱεραποστολικῆς δράσεως τῆς Ἀγίας Νίνας, ἡ λαϊκὴ γεωργιανὴ φαντασία ἐπενόησε μίαν περίλαμπρον γενεαλογία, ἀποδοῦσα εἰς τὴν Ἀγίαν πλῆθος συγκινητικῶν περιστατικῶν καὶ θαυμάτων, περὶ ἃ καὶ δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῆ ἡ παροῦσα μελέτη. Αἱ σχετικαὶ παράλληλοι διηγήσεις τῶν ἀράβων, σύρων καὶ κοπτῶν συγγραφέων ἀναφέρουν τὴν Ἀγίαν μὲ τὸ συμβολικὸν ὄνομα Θεογονώστη. Εἰς τὴν Δύσιν ἡ Ἀγία ἦτο γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Χριστίνα ἢ Χριστιανή, μνημονεύεται δὲ εἰς τὸ ρωμαϊκὸν μαρτυρολόγιον τὴν 15 Δεκεμβρίου. Τὸ ὄνομα Νίνα ἢ Νινά (εἰς τὴν Ἀρμενικὴν γλῶσσαν Νουνὲ) εἶναι ἴσως παραμόρφωσις τοῦ Νοῦνα, δι' οὗ ἀπεκαλοῦντο αἱ εἰς τὸν Θεὸν ἀφιερούμεναι παρθένοι.¹

Αἱ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἱεραποστολικὴν δράσιν τῆς Ἀγίας Νίνας διηγήσεις τῶν «Γεωργιανῶν Χρονικῶν», παρὰ τὰς συγκεχυμένας, κατὰ τὸ πλεῖστον, πληροφορίας αὐτῶν, διαλαμβάνουσι καὶ τινα θετικὰ στοιχεῖα, ἅτινα—συμπλίπτοντα ἀπολύτως πρὸς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν — ἀναφέρουσιν ὅτι οἱ γεωργιανοὶ ἐδιδάχθησαν τὸν Χριστιανισμὸν ὑπὸ τῆς ὑπ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθείσης Ἀγίας Νίνας καὶ ὅτι, τῇ προτροπῇ ταύτης, ὁ βασιλεὺς τῆς Γεωργίας Μίριαν ἀπετάθη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μ. Κωνσταντῖνον, ὅστις καὶ ἀπέστειλεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον καὶ ἱερεῖς πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ².

Τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου τούτου, ὅσον καὶ ἂν οὗτος ἀποκαλεῖται ὑπὸ τῶν γεωργιανῶν πηγῶν Ἰωάννης, δὲν εἶναι, δυστυχῶς, γνωστὸν κατὰ τρόπον βέβαιον. Δὲν εἶναι γνωστὸν ἐπίσης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστείλαντος τὸν ἐπίσκοπον τοῦτον βυζαντινοῦ πρωθυεράρχου, ὅστις, κατὰ τὴν μοναδικὴν μαρτυρίαν τοῦ Κυζικίου Γελασίου (περὶ τὸ 475) ὑπῆρξεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος³. Κατὰ μεταγενεστέραν πάλιν γνώμην, γνωστὴν μόνις ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ βάσιν ἔχουσαν ἤμιστα σαφεῖς μαρτυρίας τοῦ 11ου αἰῶνος, ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, ἂν οἱ πρέσβεις τοῦ βασιλέως Μίριαν ἐπεσκέφθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, ἐνεπιστεύθη τὴν παράκλησιν τοῦ

1. R. Janin, ἄρθρον Georgie ἐν Dictionnaire de Theologie Catholique τόμ. VI, Col. 1247.

2. M. Tamarati, L' Eglise Georgienne p. 175-178.

3. Ceriani, Monumenta Sacra et Profane, Μιλᾶνον 1866, τόμ. I σελ. 139).

γεωργιανοῦ βασιλέως καὶ ἀνέθηκε τὴν ἐκπλήρωσιν αὐτῆς εἰς τὸν ἀπολαύοντα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην μεγάλης φήμης καὶ πολλοῦ σεβασμοῦ Πατριάρχην Ἀντιοχείας Εὐστάθιον, ὅστις καὶ ἐπεσεκέφθη αὐτοπροσώπως τὴν Γεωργίαν, ἐβάπτισε τοὺς γεωργιανούς καὶ ἐχειροτόνησε διὰ τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν ἀνάγκας ἐπίσκοπον¹.

Ἡ εἰς Γεωργίαν ὁμως μετάβασις τοῦ Ἀντιοχείας Εὐσταθίου, κατὰ τὸ διάστημα τῆς πατριαρχείας αὐτοῦ, φαίνεται τελείως ἀπίθανος ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος ἐξελέγη Πατριάρχης Ἀντιοχείας τῷ 324, παραιτηθεὶς ἕξ ἔτη ἀργότερον, τῷ 330, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν ἀρειανῶν, οἱ δὲ βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ (Σωκράτης, Σωζόμενος καὶ Θεοδώρητος) πολλὰ περὶ τοῦ Εὐσταθίου γράψαντες οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῆς εἰς Γεωργίαν μεταβάσεως αὐτοῦ².

Ἄλλοι πάλιν ἱστορικοὶ, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἐπεξετείνετο ἐφ' ὅλης τῆς Ἀνατολῆς, πλὴν τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῶν ἐμφανιζομένων εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας νέων Ἐκκλησιῶν ὑπήγχετο, κατὰ φυσικὸν λόγον, εἰς τὴν ἀρμοδιότητα καὶ δικαιοδοσίαν τῶν Πατριαρχῶν αὐτῆς, ὑποστηρίζουν ὡς πιθανωτέραν τὴν γνώμην ὅτι ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος, ὅστις ἀπεστάλη εἰς Γεωργίαν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου προεκρίθη καὶ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀγίου Εὐσταθίου, τοῦθ' ὅπερ, ἀκριβῶς, καὶ ἐδημιούργησε διὰ τοὺς Πατριάρχας Ἀντιοχείας δικαίωμα κανονικῆς δικαιοδοσίας ἐπὶ τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας.

Καὶ ἐνῶ μὲν ἐκ τῶν εἰρημένων σαφῶς καὶ ἀναμφισβητήτως προκύπτει ὅτι τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς χριστιανικῆς ζωῆς διεδόθη καὶ ἐξηπλώθη ἐν Γεωργίᾳ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως Μίριαν καὶ χάρις εἰς τὴν θερμοῦργον ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν τῆς Ἀγίας Νίνας καὶ τῶν ἐκ Βυζαντίου ἐλθόντων κληρικῶν, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανον ἀφ' ἐτέρου ὅτι ὁ πλήρης ἐκχριστιανισμὸς τῆς Γεωργίας ἐπραγματοποιήθη κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Παρὰ τὴν ὑπεράνθρωπον αὐτοῦ προσπάθειαν πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίου ἔθνους καὶ πολιτισμοῦ διὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, φαίνεται ὅτι μόνον ἕν τιμι μῆτρον εὐωδώθη ἢ προσπάθεια αὕτη, ἐφ' ὅσον εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας ὅτι ἡ κυριαρχία αὐτοῦ δὲν ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλων τῶν φυλῶν τῆς χώρας, τὰ δὲ ὑποτεταγμένα εἰς αὐτὸν τμήματα τῆς Γεωργίας δὲν εἶχον ἀπαλλαγῆ

1. M. T a m a r a t i, L' Eglise Georgienne p. 197-198. Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει καὶ ὁ Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, Ἱστορία Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, σελ. 100. Α. Νατρός, Σβέτη — Τζχοβέλη, σελ. 159.

2. Ἰωάννου Κάλφογλου, Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας, Νέος Ποιμὴν, ἔτος Δ', σελ. 483.

καθ' ὀλοκλήριαν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν θρησκείας τοῦ μαζδεϊσμοῦ, ἡ ὁποία ἠγωνίζετο σφοδρῶς ἐναντίον τῆς νέας πίστεως¹.

Εἰς τὴν Δυτικὴν Γεωργίαν (Κολχίδα, Λαζικὴν καὶ Ἀπχαζίαν) τὸ χριστιανικὸν κήρυγμα κατ' ἀρχὰς κατέκτησε μόνον τὸν λαόν, μόλις δὲ κατὰ τὸ 522 ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας ταύτης προσεχώρησεν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ἰκανὸς ἀριθμὸς συγγραφέων ὑποστηρίζει τὴν ἄποψιν ὅτι μόλις καὶ μόνον τότε ὀλοκλήρον τὸ Γεωργιανὸν ἔθνος ἠκολούθησε τὸν βασιλέα εἰς τὴν νέαν πίστιν. Ἡ ἄποψις ὅμως αὕτη, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν πλάτει εἰς τὸ σχετικὸν περὶ Δυτικῆς Γεωργίας κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης, δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα, ἐφ' ὅσον ὁ Προκόπιος ἀναφέρει ὅτι οἱ Λαζοὶ ἦσαν ἐκ τῶν πλέον πιστῶν ὀπαδῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ², διατηροῦντες μοναστήρια καὶ Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἔρημον τῆς Ἱερουσαλήμ³, τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἐνεργοῦ καὶ ἐντόνου αὐτῶν χριστιανικῆς ζωῆς.

Β'. Πρώτη ὀργάνωσις τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας.

Αἱ ποικίλαι ἐθνικαὶ περιπέτεαι, ἃς ἐδοκίμασεν ἡ Γεωργία κατὰ τὴν μακροαῖωνα αὐτῆς ἱστορίαν (αἱ ἄλλεπάλληλοι ἐπιδρομαί, αἱ ξένοι κατοχαί, αἱ ἐσωτερικαὶ διαιρέσεις κλπ) συνετέλεσαν, δυστυχῶς, ὥστε νὰ καταστραφῶσι πολὺτιμα ἱστορικὰ ἔγγραφα, ὧν ἡ ἔλλειψις καθιστᾷ ἄκρως δυσχερῆ καὶ τοῦτ' αὐτὸ προβληματικὴν τὴν διερεύνησιν τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ζωῆς. Τὸ διασωθὲν ἐλάχιστον ἱστορικὸν ὑλικόν, ἀναφερόμενον κυρίως, καὶ τοῦτο κατὰ τρόπον λακωνικόν, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν τῆς Γεωργίας περίοδον, ἀπαρτίζεται ἐξ ἐγγράφων μεταγενεστέρων, κατὰ πολλοὺς αἰῶνας, τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, εἰς ἃ ἀναφέρονται, τοῦθ' ὅπερ καὶ μειοὶ ἀναμφισβητήτως τὴν ἀξίαν αὐτῶν, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ὑλικοῦ τούτου ἐρεῖδεται ἐπὶ κειμένων ἀρχαιοτέρων. Διὸ καὶ ἐλλεῖπει ἄλλων θετικωτέρων, ἀκριβεστέρων μαρτυριῶν, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ περιορισθῶμεν ἐν τῇ διερευνήσει τοῦ προβλήματος εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ὑπάρχοντος ὑλικοῦ τούτου⁴.

Ὡς εἶδομεν αἱ γεωργιαναὶ μαρτυρίαι ἀναφέρουν ὅτι πρῶτος ἐπίσκοπος τῆς Γεωργίας ὑπῆρξεν ὁ Ἰωάννης, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τῆς Ἁγίας Νίνας καὶ τοῦ βασιλέως Μίριαν, ἐπέδόθη μετ' ἐξαίρετου ζήλου εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ἀπάσῃ τῇ χώρᾳ. Χειροτονῶν ἱερεῖς καὶ οἰκοδομῶν ἐκκλησίας, εἰς ἀντικατάστασιν τῶν εἰδωλολατρικῶν ναῶν, συνέβαλεν ἰδιαζόντως, κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα, τῆς λαμπρᾶς καὶ γονιμοῦ ἀρχιερατείας

1. R. J a n i n, ἄρθρον Georgie ἐν Dictionnaire de Theologie Catholique, Tom. VI, col. 1247.

2. Προκόπιου, Περσικοὶ πόλεμοι, βιβλ. Α' κεφ. 12.

3. Προκόπιου, Περὶ κτισμάτων, βιβλ. Δ' κεφ. 7.

4. M. T a m a r a t i, L' Eglise Georgienne, p. 199.

αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος μέχρι καὶ τῶν ἀπωτάτων περιοχῶν τῆς Γεωργίας. Εἰς τὸ ὑπέροχον τοῦτον Ἑλληνα ιεράρχην ὀφείλεται ἐπίσης ἡ εἰσαγωγή τῆς Βυζαντινῆς λειτουργίας καὶ ἡ καθιέρωσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ θείᾳ λατρείᾳ, ἥτις ἐδέσποσεν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ὁ γεωργιανὸς κληρὸς ἀντικατέστησε ταύτην διὰ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ γλώσσης. Καίτοι εἶναι ἀδύνατος, ἐλλείπει στοιχείων, ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τοῦ χρόνου, καθ' ὃν συνετελέσθη τὸ γεγονός τοῦτο, οὐχ ἤττον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τοποθετηθῇ καὶ πέραν τοῦ θου αἰῶνος.

Τὸν ἐπίσκοπον Ἰωάννην διεδέχθη ὁ Ἰακώβος, ἕτερος Ἑλληνας κληρικός, ἐλθὼν ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς χρόνον ἐν Γεωργίᾳ. Συνεχίσας μὲ ἀπαράμιλλον ζῆλον τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ ὁ Ἰακώβος ἔσχε τὴν βαθεῖαν ἱκανοποίησιν νὰ ἴδῃ τὴν Γεωργιανὴν Ἐκκλησίαν προκόπτουσαν ἐν Χριστῷ. Ἐνισχυόμενος εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν αὐτοῦ ἔργον ὑπὸ τῶν εὐσεβεστάτων βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἔδρυσεν νέας ἐπισκοπικὰς περιφερείας, ὧν τὴν διαποίμανσιν ἀνέθηκε, κατὰ τὸ πλεῖστον, εἰς μετακληθέντας ἐπὶ τούτῳ Ἕλληνας ἐπίσης ιεράρχας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ ἐξάρτησις τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας ὅτε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε δὲ ἐκ τῆς Ἀντιοχείας¹.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Ἰακώβου καὶ μέχρι τοῦ 400 τοῦ χριστιανικὸν κήρυγμα ἐσημείωσε τεραστίαν πρόοδον ἐν ἀπάσῃ τῇ Γεωργίᾳ. Δυστυχῶς ὅμως, λόγῳ τῶν συχνῶν περσικῶν ἐπιδρομῶν, ἤρξατο καὶ αὐθις ἐγκαθισταμένη τῆδε κακεῖσε ἡ πυρολατρεία, τοῦθ' ὅπερ οὐ μόνον ἀνέκοψε τὴν περαιτέρω πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ προῦκάλεσε τὴν ἀπώλειαν σημαντικοῦ ἐκ τοῦ κεκτημένου ὑπ' αὐτοῦ ἐδάφους. Ὁ βασιλεὺς Ἀρτσιλ ὁ Α' (410-434) κατεδίωξε τοὺς Πέρσας, ἐξετόπισεν τὸν μαζδεϊσμὸν καὶ ἀναδιωργάνωσε τὴν Ἐκκλησίαν καταστήσας ἀρχηγὸν αὐτῆς τὸν ἐπίσκοπον Μποβιδάν, ὁ ὁποῖος ὅμως μυστικὸς ὀπαδὸς τοῦ μαζδεϊσμοῦ ὑπάρχων, ἐπεχείρησεν ὑπόπλως ὅπως ἐπαναφέρῃ τὴν λατρείαν τοῦ πυρός, ἀλλ' ἐν τέλει ἀποκαλυφθεὶς καθήρεθῃ ὑπὸ συγκληθείσης ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Συνόδου. Ὁλίγον ἀργότερον κληθεὶς ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἐπίσκοπος Μιχαὴλ ἵνα ἐπιμεληθῇ τῆς παιδείας τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ (446-499)². Ὁ Μιχαὴλ ἀργότερον κατέστη ἀρχηγὸς τῆς γεωργιανῆς Ἐκκλησίας, ἀγωνισθεὶς γενναίως ἐναντίον τοῦ μαζδεϊσμοῦ. Συνεπεῖα ὅμως διαφωνίας αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα, διαφωνίας ὀφειλομένης μᾶλλον εἰς τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ ὅπως προασπίσῃ τὰ δίκαια τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν καταπιέσεων τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, ἀντικατεστάθη δι' ἑτέρου Ἑλλήνου ἐπισκόπου, ἐλθόντος καὶ

1. M. Tamarati, L' Eglise Georgienne, p. 200.

2. M. Brosset, Histoire de la Georgie, τόμ. I, p. 151.

αἰθις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως¹. Τὴν ἐποχὴν, ἀκριβῶς, ταύτην ἦτοι περὶ τὸ 471, ἡ Μισχέτη ἀπέκτησε, κατὰ τὰ Γεωργιανὰ Χρονικά, τὸν πρῶτον αὐτῆς Καθολικόν². Ἡ δημιουργία (σύστασις) 12 νέων ἐπαρχιῶν, ἧτις ὑπῆρξε συνέπεια τῆς πράξεως ταύτης, συνέβαλεν εἰς τὴν ταχεῖαν διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ³. Κατὰ τὴν ἐποχὴν περίπου ταύτην φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἡ μετάφρασις τῶν ἱερῶν καὶ λειτουργικῶν βιβλίων εἰς τὴν γεωργιανὴν γλῶσσαν καὶ ἡ εἰσαγωγή αὐτῆς εἰς τὴν λειτουργίαν⁴.

Περὶ τὸ 498 νέα περσικὴ ἐπιδρομή, σφοδρότερα τῶν προηγουμένων, προὐκάλεσεν ἐρείπια εἰς τὴν χώραν καὶ τὸ μαρτύριον ἰκανοῦ ἀριθμοῦ πιστῶν. Πρὸς ἐμπέδωσιν, ἀκριβῶς, τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν γεωργιανῶν δέκα τρεῖς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες μοναχοὶ ἦλθον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑοῦ αἰῶνος ἐκ Συρίας εἰς τὴν Γεωργίαν καὶ ἐπανήρχισαν εἰς μεγάλην κλίμακα τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς χώρας. Κορυφαῖος αὐτῶν ἦτο ὁ Ἰωάννης Ζενταντζνέλης, ἐκ Μεσοποταμίας ὀρμώμενος καὶ ἐκεῖ τὸ πρῶτον μονάσας καὶ διοργανώσας μοναχικὴν ἀδελφότητα, ἐξ ἧς παραλαβὼν δώδεκα ἐπιλέκτους μαθητὰς αὐτοῦ, μετέβη εἰς Γεωργίαν. Ἐκεῖ τῇ ἐγκρίσει τοῦ βασιλέως καὶ τῇ εὐλογίᾳ τοῦ Ἰβηρος Καθολικοῦ ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Zaden, παρὰ τὴν Τυφλίδα, Μονὴν ἧτις ἤκμασε μέχρι τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἀπέβη κέντρον τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ἡ δρᾶσις τῶν 13 τούτων μοναχῶν ἐκ Συρίας, οὓς δικαίως ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας τιμᾷ ὡς ἀγίους αὐτῆς, ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας⁵.

Ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας, κατὰ μίαν ἐκ τῶν κρατουσῶν παρὰ τοὺς Γεωργιανοὺς παραδόσιν, ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν σχεδὸν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ποία ἦτο ἡ μορφή καὶ ἡ ἔκτασις καὶ πότε ἤρξατο ἡ δικαιοδοσία τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς ἀπομεμακρυσμένης Γεωργίας, εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ καθορισθῇ, τοσούτω ὅσῳ δὲν βεβαιοῦται ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ παραμένει ὡς μία μᾶλλον ἀπίθανος ὑπόθεσις ἢ εἰς Καύκασον ἐπίσκεψις τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἀγίου Εὐσταθίου. Κατὰ τὰς Γεωργιανὰς πηγὰς, ἐφ' ὧν κυρίως στηρίζονται οἱ πλείους τῶν νεωτέρων γεωργιανῶν ἱστορικῶν, ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας ἀπὸ τοῦ 326 μέχρι τοῦ 381 ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν Β' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ βάσει τοῦ Β' αὐτῆς

1. R. J a n i n, *Georgie*, ἐν *Dictionnaire de Theologie Catholique*, tom. XVI c. 1252.

2. T a c h i v i l i, *Τρία ἱστορικὰ χρονικά*, σελ. 29.

3. M. B r o s s e t, *Histoire de la Georgie*, p. 195.

4. Τὰ σωζόμενα σήμερον ἀρχαιότερα χειρόγραφα τῆς Βίβλου εἶναι, κατὰ τοὺς ἀρχειολόγους, τοῦ 7ου αἰῶνος, ἀντιγραφέντα ὅμοια ἐξ ἀρχαιότερων χειμένων.

5. J. K a r s t, *Litterature Georgienne Chretienne*, Paris 1934, p. 79.

κανόνος ἀπεφασίσθη ὅπως ὑπαχθῆ τῷ Πατριάρχῃ Ἀντιοχείας¹. Τῷ 451 ὑπήχθη καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐξ οὗ καὶ ἀποσπασθεῖσα ὑπήχθη καὶ αὖθις ὑπὸ τὸν θρόνον Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς βασιλείας Βαχτάγκ, περὶ τὸ 471, ὅτε καὶ ἡ Γεωργιανὴ Ἐκκλησία ἀπέκτεθη τὸν πρῶτον αὐτῆς Καθολικόν. Εἶναι λίαν χαρακτηριστικὴ ἡ ἀναγραφομένη ἐν τινι γεωργιανῷ Χρονικῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Κάρτης Τσχόβρεκα» (ἡ ζωὴ τῆς Γεωργίας) ἐκτενὴς διήγησις περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας, ἀποσπασθεῖσα, μετὰ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας προσηρτήθη τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ διήγησις αὕτη, καθ' ὅλοκληρίαν διάφορος πρὸς τὴν ἄποψιν τῶν γεωργιανῶν ἱστορικῶν Πλάτωνος Ἰοσελιάν² καὶ Ραφαήλ Ἰσάρολωφ, καθ' ἣν τὸν πρῶτον Καθολικὸν τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας διώρησε καὶ ἐχειροτόνησεν ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἀνατόλιος, ἔχει ὡς ἀκολούθως. «Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ Γκουργκασλάν (446-499) παρετηρήθη μεταξὺ τοῦ λαοῦ μεγάλη ψυχρότης πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, οἱ δὲ μάγοι διὰ τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν διέδιδον τὸν μαζδεισμόν, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐσκέφθη νὰ δώσῃ νέαν ὄθησιν εἰς τὸν Χριστιανισμόν διὰ τῆς διαιρέσεως τῆς Γεωργίας, κατὰ τῷ ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει συστήματι, εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπαρχίας καὶ τοῦ διορισμοῦ

1. Ὁ γεωργιανὸς ἱερεὺς Κ. Τσιντζάδε εἰς τὴν μελέτην αὐτοῦ «τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας» (Τυφλὶς 1905, σελ. 10-17), ἀναιρῶν τὰς γνώμας ὄλων ὅσοι ὑπεστήριξαν ὅτι ἐν τῇ Β' Οἰκουμενικῇ Συνόδῳ ἀπεφασίσθη ἡ ὑπαγωγή τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας, προσθέτει λέγων «μόνον εἰς τὰς ἐρμηνείας τοῦ Βαλαμῶνος εἰς τὸν Β' κανόνα τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀναγινώσκομεν ὅτι «ἐὰν εὐρίσκῃς καὶ ἄλλας αὐτοκεφάλους Ἐκκλησίας, ὡς τὴν Βουλγαρικὴν, τῆς Κύπρου, τῆς Ἰβηρίας, μὴ θαυμάσῃς...».

2. Κατὰ τὸν Πλάτωνα Ἰοσελιάν «ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μιτζχეტ Μιχαήλ ἀντέβαινε εἰς τὰς θελήσεις τοῦ βασιλέως τῆς Γεωργίας Βαχτάγκ Γκουργκασλάν, διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐστειλε τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ δικασθῆ εἰς τὸ ἱερὸν δικαστήριον. Ἐκεῖ κριθεὶς καὶ θεωρηθεὶς ἄξιος τιμωρίας ἐκλείσθη εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀκοιμήτων, ἀντικαταστάτης δ' αὐτοῦ διορίσθη εἰς τῶν πρωτοπρεσβυτέρων τῆς Μ. Ἐκκλησίας Πέτρος ὀνόματι, εἰς ὃν καὶ ἐδόθη παρὰ τοῦ Πατριάρχου Γενναδίου (458-477) ὁ τίτλος «Καθολικὸς πάσης Ἰβηρίας» καὶ οὕτω διὰ τοῦ νέου τοῦτου ἱεράρχου ὁ Βαχτάγκ κατώρθωσε νὰ διορίσῃ 12 ἐπισκόπους ἐν Γεωργίᾳ». Ἄλλ' ἐὰν ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας ἐξηρτᾶτο ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀντιοχείας διατι ὁ Βαχτάγκ ἀπέστειλε τὸν ἐπίσκοπον Μιχαήλ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ οὐχὶ εἰς Ἀντιόχειαν; Τὸ γεγονός ἀράγε τοῦτο δὲν μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία Γεωργίας ὑπήγετο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν Κων/πόλεως, ὅστις, ἐν τῷ δικαίωματι αὐτοῦ δικάζει καὶ καταδικάζει τὸν Μιχαήλ, διορίζει δὲ εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ ἄλλον; Τινὲς τῶν νεωτέρων γεωργιανῶν ἱστορικῶν, ὡς π.χ. ὁ Α. Χαχάνωβ καὶ ὁ Α. Νατρώεβ, ἐρειδόμενοι ἐπὶ τοῦ Χρονικοῦ «Κάρτης Τσχόβρεκα», ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ τότε Κων/πόλεως δὲν εἶχε δικαίωμα οὔτε νὰ δικάσῃ, οὔτε νὰ καταδικάσῃ τὸν Μιχαήλ καὶ νὰ διορίσῃ ἕτερον εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ ρηθέντι Χρονικῷ ὁ Κων/πόλεως ἔγραψε τῷ Ἀντιοχείας Παλλαδίῳ ἐπιστολὴν, ἐν ᾗ δικαιολογούμενος ζητεῖ συγγνώμην διὰ τὴν ἀποστολὴν ἐπισκόπων ἀναγκασθεὶς νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ τινὰς πολιτικούς λόγους.

ἐν αὐταῖς καταλλήλων ἱεραρχῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀπήθυνε πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως σχετικὴν ἐπιστολήν, ἣν ἐκόμισαν δύο κληρικοί, ὁ ἱερεὺς Πέτρος καὶ ὁ ἱερομόναχος Σαμουήλ, ἐξαιτούμενος ἅμα τὴν ἀποστολήν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως 12 ἐπισκόπων καὶ ἐνὸς Ἀρχιεπισκόπου (Καθολικοῦ). Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, καλῶς διασκεψάμενος, δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ, ἀποστείλας τοὺς βασιλικοὺς ἐκπροσώπους εἰς τὸν Ἀντιοχείας μετ' ἐπιστολῆς, ἐν ἣ λέγεται ὅτι «Ὅτε ἡ Ἰβηρία ἐδέχθη τὸν Χριστιανισμόν καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον Ἰωάννην, ὑπήγαγε τὴν Ἰβηρίαν εἰς τὸν θρόνον Ἀντιοχείας, διότι ἐν Βυζαντίῳ τότε (326) ὑπῆρχεν ἐπίσκοπος, ὑπαγόμενος τῷ Μητροπολίτῃ Ἡρακλείας, εἰς ὃν ἐπίσκοπον δὲν ἠδύνατο προφανῶς νὰ ὑπάγῃται ἐπίσκοπος νέας χώρας. Ἐκτὸς τούτου ἡ ἐν Νικαίᾳ συνελευθῶσα Ἀ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὑπήγαγε τῷ Θρόνῳ Σου πάσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ Ἐκκλησίας, ἐπομένως καὶ τὴν Ἰβηρικὴν Ἐκκλησίαν. Ἐντεῦθεν ὁ θρόνος Ἀντιοχείας διώκει τὴν Ἰβηρικὴν Ἐκκλησίαν μέχρι τῆς ἐν Χαλκηδόνι Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἥτις διὰ τοῦ 28ου κανόνος αὐτῆς ὑπήγαγε τὰς περιοχὰς Πόντου καὶ τὴν Ἰβηρικὴν τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως. Τώρα ὅμως ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰβηρίας ἐπιθυμεῖ νὰ ἀποτινάξῃ καὶ τὴν ἐμὴν δικαιοδοσίαν, ὡς καὶ πᾶσαν ξένην τοιαύτην, διὰ τοῦτο καὶ ζητεῖ τὸν διορισμὸν ἀνεξαρτήτου Καθολικοῦ—Ἀρχιεπισκόπου. Κατ' οὐσίαν ἡμεῖς δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἀντιπράξωμεν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλέως, διότι ὁ Ἰβηρίας ἔχει ἤδη τὰ δικαιώματα ταῦτα (δηλαδὴ τὴν ἀνεξάρτητον διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ), ὧν τὴν ἐπικύρωσιν ἀπλῶς ζητεῖ ὁ βασιλεὺς. Πλὴν τούτου εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀρξάμενη ἐθνικὴ κίνησις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ὁποίας ἐνεργεῖ ὁ βασιλεὺς (ὅστις κατ' ἀρχὰς πολλὰς συμφορὰς προὔξενεσε τῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ κατόπιν προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας) μὲ ἀναγκάζει νὰ ἀνησυχῶ, μήπως ἡ ἄρνησις ἡμῶν διὰ τὸν διορισμὸν Καθολικοῦ—Ἀρχιεπισκόπου, βλάβῃ μεγάλως τὸ ἔργον τῆς Ὁρθοδοξίας ἐν Ἰβηρίᾳ. Ἐνεκα λοιπὸν τούτου ἀναγκάζομαι νὰ ἐκπληρώσω τὴν παράκλησιν τοῦ βασιλέως καὶ νὰ θεωρῶ δυνατὸν τὸν διορισμὸν Καθολικοῦ Ἀρχιεπισκόπου ἐν Ἰβηρίᾳ, ὑποκειμένου πλέον οὐχὶ τῷ Θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας, τοῦτο δὲ διότι ἡ μητρόπολις Πόντου, εἰς ἣν θὰ ἔδει ἵνα ὑπάγῃται ὁ ἐπίσκοπος Ἰβηρίας, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἰβηρες ἐδέχθησαν τὸν Χριστιανισμόν, ὑπήγετο τῷ Ἁγιοτάτῳ θρόνῳ Ἀντιοχείας. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἀποστέλλω Σοι τοὺς δύο ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλέως, ὑποψηφίους εἰς τὸ ἱερὸν ἀξίωμα καὶ συνιστῶ ἵνα τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν χειροτονήσῃς εἰς Ἀρχιεπίσκοπον, ἑτέρους δὲ δώδεκα κατ' ἐκλογὴν σου εἰς ἐπισκόπους, συγχρόνως δὲ ὅπως προτείνῃς ὄρους συμφέροντας μὲν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ, δυναμένους δὲ ὅπως γίνωσιν ἀποδεκτοὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ»¹.

1. Tagichvili, Trois chroniques historiques p. 22-39. I. Κάλφογλου, Τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας, Νέος Ποιμὴν ἔτος Δ', σελ. 488-490.

Ὁ Ἀντιοχείας κομισάμενος τὴν ἐπιστολὴν ἐχειροτόνησε περὶ τὸ 471 τὸν μὲν ἱερέα Πέτρον εἰς Ἀρχιεπίσκοπον—Καθολικόν, τὸν δὲ ἱερομόναχον Σαμουὴλ καὶ ἄλλους 11 κληρικούς εἰς ἐπισκόπους, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως ὁ Καθολικὸς Ἰβηρίας, μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως, χειροτονῆται ἐν Ἀντιοχείᾳ¹.

Ὁ βασιλεὺς τῆς Γεωργίας Βαχτάγκ, συγκεκινημένος ἐκ τῆς προσγενομένης εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ τιμῆς ταύτης, ἐπεφύλαξε θερμοτάτην ὑποδοχὴν εἰς τὸν Καθολικὸν καὶ τοὺς δώδεκα λοιποὺς ἱεράρχας, οἵτινες καὶ ἀναλαβόντες τὴν διαποίμωσιν διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς Γεωργίας, ἀνέπτυξαν ὑπέροχον ἱεραποστολικὴν δρᾶσιν, συμβαλόντες τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐξάπλωσιν καὶ πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ εἰς τὸν ἐκπολιτισμὸν τῆς χώρας ἐν γένει².

Ὅλιγα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαχτάγκ ἐξερράγη καὶ ὁ πόλεμος μεταξὺ τῶν βασιλείων τῆς Περσίας Κεμπάτ (Κωάδου-Κεββάδη) καὶ Χοσρόη καὶ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων Ἰουστίνου καὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις, διαρκέσας μέχρι τοῦ 562, κατέλειξεν ἐν τέλει ὑπὲρ τῶν βυζαντινῶν, διὰ τῆς συναφθείσης κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο γνωστῆς συμφωνίας μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ καὶ Χοσρόη, καθ' ἣν οἱ Πέρσαι ἐξεκένωσαν ἅπαντα τὰ ἐδάφη τῆς Δυτικῆς Γεωργίας, ὑπὲρ τῶν βυζαντινῶν, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν ὅπως καταβάλλωσι κατ' ἔτος εἰς τοὺς πρώτους φόρον ἐκ 30.000 χρυσῶν νομισμάτων³.

Γ'. Αἱ ἐπὶ τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας διεκδικήσεις τῶν Ἀρμενίων καὶ οἱ σχετικοὶ αὐτῶν ἰσχυρισμοί.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῆς Γεωργίας δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἄσκοπον ὅπως ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα καὶ οἱ σχετικοὶ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἰσχυρισμοὶ τῶν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι ἱστορικοί, ἐπὶ τῷ προφανεῖ σκοπῷ ὅπως ἀποδοθῆ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν μέρος τῆς τιμῆς τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Καυκάσου, ἐδημιούργησαν περὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸν βίον τῆς Ἁγίας Νίνας σειρὰν ἄλλων μύθων. Ὁ Μωῦσῆς τοῦ Χορὲν⁴ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετ' αὐτὸν δὲν ἐδίστασαν ὅπως ἐμφανίσωσι τοῦ Ἁγίου Νίναν ὡς μίαν τῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Χριστιμὲ» ἀρμενίων ὀσιοπαρθενομαρτύρων τοῦ 4ου αἰῶνος. Κατὰ τοὺς ἰσχυρισμοὺς αὐτῶν, ὅταν ἡ Γεωργία ἐνεφανίσθη διατεθημένη νὰ δεχθῆ τὸν Χριστιανισμὸν ἡ Ἁγία Νίνα, τῇ αἰτήσῃ τοῦ βασιλέως Μίριαν, ἀπέστειλε πρεσβείαν εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Φωτιστὴν ἐξαίτουμένη βοήθειαν ἐν τῷ ὑπ' αὐτῆς ἀναληφθέντι ἱεραποστολικῷ ἔργῳ. Ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Φωτιστὴς ἀπέστειλε τότε ἱεραποστόλους καὶ

1. M. Tamarati, L'Église Georgienne p. 350.

2. M. Brosset, Histoire de la Georgie, tom. I, p. 195.

3. Charles Diehl, et Georges Marcais, Le Monde Oriental de 395a 1081 p. 71.

4. Ἱστορία τῆς Ἀρμενίας, Βενετία 1865, Β, 6 11, σελ. 169.

τεμάχιον ἐκ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὅπερ καὶ ἐφυλλάττετο καὶ ἐτιμᾶτο ὡς ἐθνικο—θηρησκευτικὸν κειμήλιον. Εἶναι ὅμως ἀρκούντως γνωστὴ σήμερον ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ Μωϋσέως τοῦ Χορέν διαστροφή τῆς ἱστορίας ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ὑπ' αὐτοῦ παρεχόμεναι πληροφορίες νὰ μὴ ἐμπνέουσιν καὶ ἐν προκειμένῳ ἐμπιστοσύνην. Πολλοὶ συγγραφεῖς δέχονται μετὰ τοῦ M. Carriere¹ ὅτι δὲν πρόκειται περὶ πηγῆς τοῦ VI αἰῶνος, ὡς ἐπὶ μακρὸν ἐπιστεύετο, ἀλλὰ τοῦ τέλους τοῦ VII καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ VIII αἰῶνος. Ἡ διήγησις αὐτοῦ ἐπομένως συνταχθεῖσα εἰς ἐποχὴν λίαν ἀπομεμακρυσμένην τῶν γεγονότων οὐδαμῶς δύναται νὰ ἔχῃ τὴν αὐτὴν ἀξίαν πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων συγγραφῶν παρεχομένας πληροφορίες. Κατὰ τοὺς ἀρμενίους ἱστορικοὺς ἐπὶ ἓνα περίπου αἰῶνα ὑφίσταντο ἀπ' εὐθείας δεσμοὶ μεταξὺ Γεωργιανῆς καὶ Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν καὶ πρὸς ἔξαρσιν, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν κύρους καὶ γοήτρου οἱ ἀρμένιοι ἱστορικοὶ θεωροῦν ἀπὸ συμφώνου τὸν Γρηγόριον τὸν Φωτιστὴν ὡς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἐβοήθησε τὴν Ἀγίαν Νίναν εἰς τὸ ἱεραποστολικὸν αὐτῆς ἔργον. Ἐὰν ληφθῇ ὅμως ὑπ' ὄψιν:

α) ὅτι ἡ κίνησις πρὸς ἐκχριστιανισμόν τῆς Γεωργίας ἤρξατο μόλις τριάκοντα ἔτη ἀπ' ἧς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας καὶ μέρος μόνον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ προσήλθον εἰς τὸν χριστιανισμόν, καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον, κατὰ ταῦτα εἰς τὸν Ἅγιον Γρηγόριον τὸν Φωτιστὴν ὑπελείπετο εὐρὺ ἔτι πεδῖον ἱεραποστολικῆς δράσεως ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι αὐτοῦ, εἶναι δύσκολον νὰ ὑποθεθῇ ὅτι οὗτος θὰ διεσκόρπιζε τὸν ἱεραποστολικὸν αὐτοῦ ζῆλον συγχρόνως εἰς δύο τόσον ἐκτεταμένας χώρας, ὡς ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Γεωργία.

β) ὅτι κατὰ τοὺς πλείονας συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, οὗτος ἀπέθανε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 315 καὶ 310, ἧτοι ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἱεραποστολικῆς κινήσεως ἐν Γεωργίᾳ.

γ) οἱ Ἕλληνες καὶ Λατῖνοι συγγραφεῖς², γράψαντες εἰς μίαν ἐποχὴν μᾶλλον ἐγγὺς πρὸς τὰ γεγονότα, καὶ μὴ ἔχοντες, ὡς οἱ Ἀρμένιοι, λόγους ὅπως διαστρέψωσι ταῦτα, ὑπὲρ αὐτῶν, οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν σχέσεων τῆς Ἀγίας Νίνας μετὰ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ. Οἱ μεταγενέστεροι βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ, ὡς λ.χ. ὁ Κυζικίου Γελάσιος, σιωπῶσιν ἐπίσης ἐν προκειμένῳ.

δ) Ἐὰν ἡ Γεωργία ἐδέχθη τὴν χριστιανικὴν πίστιν παρὰ τῶν Ἀρμενίων πῶς ἐξηγεῖται τότε ἡ ἐπὶ μακρὸν ἐξάρτησις αὐτῆς (ὅτε μὲν ἐκ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ὅτε δὲ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας),

1. M. Carriere, Moise de Chorene et les genealogies patriarchales, Paris, 1891, Nouvelles sources de Moise de Chorene, Vienne 1893, Les huit sanctuaires de l' Armenie Païenne, Paris 1899.

2. Ρουφῖνος P.L. τόμ. XXI, col. 44-380. Θεοδώρητος, P.G. τόμ. LXXXII, col. 972. Σωκράτης, P.G. τόμ. LXVII, col. 129, καὶ Σωζόμενος, P.G. τόμ. LXVII, col. 952.

ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Καθολικοὶ Ἀρμένιοι ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν Καισάρειαν καὶ οὐχὶ ὑπὸ τὴν Ἀντιόχειαν. Ὅσον ἀφορᾷ πάλιν εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν Ἀρμενίων ὅτι ἡ Γεωργία ἐζήτησε τὴν κηδεμονίαν (προστασίαν) τοῦ τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας μετὰ τὸν χωρισμὸν αὐτῆς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀρμενίας, ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτῶν οὗτος ἀντίκειται πρὸς ἱστορικὰ κείμενα καὶ ὡς τοιοῦτος εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, φαίνεται, ὅτι εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ ἐδημιουργήθησαν καὶ ὑφίσταντο ἀπλῶς σχέσεις καλῆς γειτονίας μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀρμενίας καὶ οὐδὲν πλεόν.

Οἱ Ἀρμένιοι μὴ περιοριζόμενοι εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ προχωροῦν καὶ πολὺ πέραν τούτου διατεινόμενοι ὅτι οἱ Καθολικοὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἤσκησαν ἐνεργὸν δικαιοδοσίαν ἐπὶ τῆς γείτονος πρὸς αὐτοὺς χώρας τῆς Γεωργίας ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως καὶ διαδόσεως ἐν αὐτῇ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μέχρι τέλους τοῦ Β' αἰῶνος. Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῶν οἱ Γεωργιανοὶ πάλιν διαμαρτύρονται ἐντόνως ἐναντίον τῶν τοιοῦτων ἰσχυρισμῶν τῶν Ἀρμενίων διακηρύττοντες ὅτι οὐδέποτε εἶχον στενάς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀρμένιους καὶ πρὸ παντὸς οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐξηρητήθησαν ἐκ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ὑφίσταντο σχέσεις καλῆς γειτονίας μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν καὶ οὐδὲν πλεόν. Καίτοι εἶναι πολὺ δύσκολον μεταξὺ τῶν δύο σφοδρῶς, ἐκ λόγων ἐθνικῆς ἀντιζηλίας, ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων τούτων νὰ διαχωρισθῇ καὶ ἐξακριβωθῇ τὸ ἀληθές ἀπὸ τοῦ πεπλανημένου, κατεβλήθησαν ἐν τούτοις πολλαὶ καὶ σοβαραὶ προσπάθειαι ἀπὸ μέρους τῶν ἐρευνητῶν ὅπως ἐπιχυθῇ φῶς, τῇ βοήθειᾳ τῶν κειμένων τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐποχῆς, εἰς τὸ ἀρκούντως περίπλοκον τοῦτο ζήτημα.

Ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἐφαίνετο πιθανὸν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας ὑπήγετο πράγματι ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀρμενίας. Ὁ Μωυσῆς τοῦ Χορέν, ὁ Ἀγαθάγγελος καὶ ἄλλοι Ἀρμένιοι ἱστορικοὶ, ἀναφέρουσιν ἱκανὸν ἀριθμὸν παραδειγμάτων περὶ τῆς ἀσκηθείσης ἐπὶ τῆς Γεωργίας ὑπὸ Ἀρμενίων Καθολικῶν δικαιοδοσίας. Ὁ Βαρτανές, υἱὸς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ καὶ δεῦτερος αὐτοῦ διάδοχος, κατέστησε τὸν πρωτότοκον αὐτοῦ υἱόν, Gregoris, ἡλικίας δέκα καὶ πέντε ἐτῶν, Καθολικὸν τῶν Ἰβήρων καὶ Ἀγαβῶν ἢ Ἀλβανῶν. Νερσές ὁ Μέγας (364; ἢ 384), ἕτερος Καθολικὸς Ἀρμένιος, ἀπέστειλε πρὸς διαποίμανσιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας τὸν διάκονον αὐτοῦ Ἰῶβ. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ὁ Μεσρώπ, ὅστις ἐφεῦρε τὸ Ἀρμενικὸν ἀλφάβητον, κατήρησεν ἀνάλογον καὶ διὰ τοὺς γεωργιανούς, ἀσχοληθεὶς ἰδιαιτέρως καὶ μὲ τὴν μετάφρασιν τῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Τέλος ἀριθμὸς γεωργιανῶν ἐπισκόπων παρίστανται εἰς τὴν ἐν Vacharchapat (491) περίφημον ἐθνικὴν ἀρμενικὴν

Σύνοδον, ἡ ὁποία ἀπεδέχθη τὴν μονοφυσιτικὴν πλάνην καὶ κατεδίκασε τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον.

Τὴν ἀποψιν ταύτην τῶν ἀρμενικῶν ἱστορικῶν κειμένων, φαίνεται ὅτι ἐνισχύουσι καὶ τινὰ κείμενα γεωργιανῆς μᾶλλον προελεύσεως, εἰς τὰ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ M. Marr, καθηγητοῦ ἐν Πετρούπολει, κείμενα. Μία συλλογὴ βίαν 'Αγίων τοῦ Χ αἰῶνος εὐρεθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Μονὴν 'Ιβήρων ἀναφέρει ὅτι οἱ γεωργιανοὶ ἄλλοτε ἐώρταζον τὰς αὐτὰς μετὰ 'Αρμενίων ἐορτὰς τῶν κυριωτέρων ἁγίων¹. 'Επίσης ἀρχαῖον γεωργιανὸν χειρόγραφον τῆς Μονῆς Σινᾶ ἀναφέρει ὅτι αἱ δύο 'Εκκλησίαι εἶχον κοινὰ ἔθιμα, ὡς τὰ «Magdachs» (θυσίας) καὶ τὴν νηστείαν 'Αρτσιβούρτζη, ἔθιμα καταδικασθέντα καὶ ἀναθεματισθέντα ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν². 'Εν τῇ 'Ιερᾷ Μονῇ Σινᾶ ὑπάρχουν ἐπίσης δύο ὕμνοι, ἐξ ὧν ὁ εἰς πρὸς τιμὴν τοῦ 'Αγίου Γρηγορίου τοῦ Φωτιστοῦ, ἐν ᾧ οἱ Γεωργιανοὶ ἀποκαλοῦνται «ποίμνιον τοῦ 'Αγίου Γρηγορίου» καὶ ὁ ἕτερος πρὸς τιμὴν τῆς 'Αγίας Νίνας, ἐν ᾧ ἀναφέρεται ἡ Γεωργία ὡς ἀποτελοῦσα τμήμα τῆς 'Εκκλησίας τοῦ 'Αγίου Βαρθολομαίου, ὅν, ὡς γνωστὸν οἱ ἀρμένιοι θεωροῦσιν ἀπόστολον τῆς 'Εκκλησίας αὐτῶν³.

Ὁ Ἅγιος Γεώργιος Μτασμιντέλι, ἡγούμενος τῆς ἐν Ἄθω Μονῆς τῶν 'Ιβήρων καὶ ἐκ τῶν κυριωτέρων γεωργιανῶν μεταφραστῶν τοῦ XI αἰῶνος, ἀναγνωρίζει καὶ αὐτὸς ἐν τῷ προλόγῳ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὅτι οἱ 'Αρμένιοι ἔσπειραν «ζιζάνια», ἤτοι τὴν πλάνην αὐτῶν, εἰς τὰ κείμενα τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἐξ οὗ καὶ ἠναγκάσθη οὗτος ἵνα προέλθῃ εἰς ἀναθεώρησιν τῶν σχετικῶν μεταφράσεων⁴. Ἡ ὑπείσδυσις αὕτη τῶν ἀρμενικῶν πλανῶν εἰς τὰ γεωργιανὰ κείμενα δὲν μαρτυρεῖ ἀράγε περὶ τῶν ὑφισταμένων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην ἰδιαίτερων σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν ἢ ὅτι τοῦλάχιστον μέρος τῶν μεταφράσεων τῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς τὴν γεωργιανὴν γλῶσσαν ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἀρμενικῶν κειμένων⁵.

'Εξ ὧν ἀνελύθησαν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, φαίνεται ἀπαράδεκτος ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν ἀρμενίων ὅτι εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Γεωργίᾳ. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπῆρξαν σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο 'Εκκλησιῶν καὶ ὅτι ἡ Γεωργία ἐν τῷ συνόλω ἢ τοῦλάχιστον ὠρισμένα τμήματα αὐτῆς δὲν εὐρέθησαν ποτὲ ὑπὸ τινὰ ἐξάρτησιν τῶν Καθολικῶν τῆς 'Αρμενικῆς 'Εκκλησίας.

1. M. Marr, Ταξιδιωτικαὶ μελέται ἐν 'Αγίῳ Ὄρει, Πετρούπολις (ρωσιστί), σελ. 16. Tagichvili, Trois chroniques historiques p. 23.

2. M. Marr, Εἰσηγητικὴ Ἔκθεσις ἐπὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν Μονὴν Σινᾶ καὶ τὰ ἱεροσόλυμα ἐργασιῶν, Πετρούπολις (ρωσιστί) 1903, σελ. 12-13.

3. M. Marr, αὐτόθι, σελ. 41.

4. Ἱστορία τῆς Γεωργιανῆς Φιλολογίας, Τυφλὶς 1904, σελ. 98 (εἰς γεωργιανὴν γλῶσσαν).

5. R. Janin, ἄρθρον ἐν Georgie ἐν τῷ A. Vacant, Dictionnaire de Theologie Catholique. col. 1248-1250.

Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται πράγματι ὅτι ἡ χώρα τῆς Γεωργίας κατ' ἀρχὰς δὲν ἀπετέλει ἐν βασιλείῳ, ἀλλὰ πλείονας καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον αὐτονόμους ἡγεμονίας, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀποκλείηται ἡ ὑπαγωγὴ ἐπαρχιῶν τινων τῆς χώρας ταύτης ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν ἀρμενίων Καθολικῶν, τοῦθ' ὅπερ ὅμως πάλιν δὲν σημαίνει ὅτι ὁλόκληρον τὸ γεωργιανὸν ἔθνος εὐρέθη ποτέ, ἔστω καὶ προσωρινῶς, ὑπὸ τὴν ἐξάρτησιν ταύτην¹. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται τὸ ἐρώτημα εἰς ποίαν ἐποχὴν συνετελέσθη ἡ ὑπαγωγὴ αὐτῆς τμημάτων τῆς Γεωργίας ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν εἰ μὴ μόνον δι' ὑποθέσεων. Ἐὰν ληφθῇ π.χ. ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα τῆς Γεωργίας εὐρέθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Περσῶν περὶ τὸ 498 (ὡς ἡ Ἀρμενία τῷ 451) εἶναι πιθανὸν ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν μᾶλλον ταύτην οἱ Σάχαι τῆς Περσίας ἐπίεσαν, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς ἀκολουθουμένης ὑπ' αὐτῶν θρησκευτικῆς πολιτικῆς, τοὺς γεωργιανούς, ὅπως ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα ἀποσπάσωσι τὸ ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν ἐπικρατεῖα εὐρισκόμενον τμήμα τοῦ γεωργιανοῦ ἔθνους ἀπὸ πάσης ξένης πρὸς τὸ Περσικὸν κράτος καὶ κατ' ἀνάγκην ὑπόπτου πρὸς τὴν περσικὴν κυβέρνησιν πνευματικῆς δικαιοδοσίας.

Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα τῶν ἀρμενίων ἀντιτίθενται ἐξ ὁλοκλήρου τὰ προσαγόμενα ὑπὸ τῶν γεωργιανῶν καὶ οὐχὶ ἤττονος σημασίας ἱστορικὰ κείμενα. Εἶναι δὲ ἀσφαλῶς δεδικαιολογημένος ὁ σφοδρὸς τόνος τῆς ἀντιθέσεως τῶν γεωργιανῶν εἰς τοὺς περὶ ἐξάρτησεως τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν ἰσχυρισμούς τῶν ἀρμενίων, ὡς ἐκ τῶν σοβαρῶν συνεπειῶν, ἃς δύναται, ἀπὸ ἀπόψεως πίστεως, νὰ προκαλέσῃ μία τοιαύτη ἐξάρτησις, ἐὰν καὶ ἐφ' ἔσον, βεβαίως, θεωρηθῇ πράγματι γενομένη, διότι τότε δὲν θὰ πρέπει ἀπολύτως νὰ ἀποκλεισθῇ τὸ ἐνδεχόμενον ὅτι οἱ γεωργιανοὶ ὑπέστησαν ἐπίδρασιν τῶν εἰς ἃς περιέπεσον ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ ἀρμένιοι μονοφυσικῶν πλανῶν. Ὡς πρὸς τὴν συμμετοχὴν 22 γεωργιανῶν ἐπισκόπων εἰς τὴν ἐν Vaghtarchapat Σύνοδον, οἱ γεωργιανοὶ φρονοῦσιν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ γεωργιανῶν, ἀλλὰ περὶ Ἀγάβων ἐπισκόπων, οὐδεμίαν σχέσιν ἐχόντων πρὸς τὴν γεωργιανὴν φυλὴν, ἀποψίν, ἣν δὲν φαίνονται ἀπορρίπτοντες καὶ οἱ ἀρμένιοι ἱστορικοί.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχέσεις, φαίνεται ὅτι ἐπῆλθεν εἰς αὐτάς σφοδρὰ περὶ τὸ τέλος τοῦ θου αἰῶνος ρῆξις, καὶ δὴ μετὰ τὴν Σύνοδον τοῦ Τβίν (596 ἢ 597) κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀρμένιος Καθολικὸς Ἀβραὰμ κατεδίκασε καὶ ἀνεθεμάτισεν ἐπισήμως τοὺς γεωργιανούς ὡς ἀποδεχθέντας τὰς ἀποφάσεις τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ἀπαγορεύσας αὐστηρῶς εἰς τοὺς ἀρμενίους ὅπως μεταβαίνωσιν εἰς προσκύνησιν τῶν φυλαττομένων ἐν Μισχέτη λειψάνων τοῦ Τιμίου Σταυ-

1. R. Janin, αὐτόθι col. 1248-1250.

ροῦ. Εἰς ἀπάντησιν καὶ ὁ Καθολικὸς τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας Κυρίων ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς γεωργιανοὺς ὅπως μεταβαίνωσι διὰ προσκυνηματικούς λόγους εἰς Vagharchapat¹. Μετὰ τὴν σφοδρὰν ταύτην ρῆξιν ἐδημιουργήθη καὶ ἐξ ἔθνικῶν λόγων βαθὺ μῖσος μεταξὺ τῶν δύο γειτόνων λαῶν, ὅπερ συνεχίζεται σχεδὸν ἀμείωτον ἄχρι τῆς σήμερον. Ὁ Vincent γράφων τὸν XIII, ἀναφέρει ἐν προκειμένῳ τὸ ἀκόλουθον χαρακτηριστικὸν παράδειγμα: Γεωργιανὸς διερχόμενος ἔμπροσθεν Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ αἰσθανόμενος τυχὸν ἄκανθαν κεντῶσαν αὐτὸν εἰς τὸν πόδα πρέπει νὰ ὑποστῇ τὸν πόνον, χωρὶς καὶ νὰ κύψῃ διὰ νὰ ἀποσπᾷσῃ τὴν ἄκανθαν, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ ἐμφανισθῇ ὑποκλινόμενος ἐνώπιον Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας². Ὁ Chardin, ταξειδιώτης τοῦ XIII αἰῶνος, ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι οὐ συγχρῶνται γεωργιανοὶ ἀρμενίους καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ὑπάρχει ἄσπονδον μῖσος³.

Ὁ σφοδρὸς οὗτος ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἐξηγεῖ ἀκριβῶς καὶ τὰς διατυπωμένας ἐκατέρωθεν ὑπερβολὰς ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Οἱ Ἀρμένιοι προσέδωκαν εἰς τὴν ἡν ἤσκησαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Γεωργίας σημασίαν καὶ σπουδαιότητα, ἣν οὐδέποτε ἐν τῇ πραγματικότητι ἤσκησαν οὐ μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐμφάνισσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ καὶ ἀργότερον ἔτι, ὅτε οἱ Καθολικοὶ αὐτῶν φέρονται ἀσκήσαντες, λόγῳ τῶν περιστάσεων, ἐπίδρασιν τινα ἐπὶ τῆς Γεωργίας. Οἱ γεωργιανοὶ ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ ἀναμφισβητήτως ἀξιεπαίνῳ προασπίσει τῆς θέσεως αὐτῶν, ὅτι οὐδέποτε περιέπεσον εἰς μονοφυσικὰς πλάνας, ἠρνήθησαν συστηματικῶς οἰανδήποτε ἐπ' αὐτῶν ἐπίδρασιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὸ μέσον τῶν ἀκροτήτων, ἐν συμπεράσματι δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι ἐὰν ὑπῆρξέ ποτε ἐπίδρασις ἢ καὶ ἔστω καὶ προσωρινὴ ἐξάρτησις τῆς Γεωργίας ἀπὸ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὑπόθεσις αὕτη δύναται ἴσως νὰ ὑποστηριχθῇ οὐχὶ προκειμένου περὶ τοῦ συνόλου τῆς Γεωργίας, ἀλλὰ μόνον περὶ ἐπαρχιῶν τινῶν τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτῆς τμήματος, χωρὶς βεβαίως τοῦτο πιστῶς νὰ σημαίνει ὅτι οἱ γεωργιανοὶ τοῦ τμήματος τούτου παρεστῆθησαν ποτε εἰς τὰς μονοφυσικὰς πλάνας⁴.

(Συνεχίζεται)

1. M. T a m a r a t i, L' Eglise Georgienne p. 243.

2. Vincent de Beauvais, Speculum Historiae τόμ. II, βιβλ. 30 c. 98. p.1266.

3. Chardin, Voyage en Perse, Amsterdam, 1711, τόμ. I, p. 123.

4. A. V a c a n t, Dictionnaire de Theologie Catholique, τόμ. VI, col. 1251 λέξις Georgie, ἄρθρον τοῦ R. J a n i n.